

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ОЦІНКИ СОЦІО-ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ

С.В. Кузьменко, к.е.н., О.В. Циганенко, аспірант,

В.О. Лук'янихін, к.е.н., доцент

Сумський державний університет, м.Суми

Вивчення зарубіжного досвіду свідчить, що розробка і прийняття стратегічних документів, які б визначали дієві заходи з реалізації принципу сталого розвитку, організації і координації діяльності у цьому напрямку визнаються важливою складовою національної політики для розвинених країн.

Найважливішою передумовою переходу країни за засади стійкого розвитку визнається матеріальна складова, яка є основою для реалізації достатніх умов для стійкого розвитку, а саме розвитку особистості, продукування нових знань, формування інформаційного суспільства [1].

Вперше про необхідність розробки індикаторів сталого розвитку зазначено в розділі 40 програми дій "Порядок денний на XXI століття", прийнятій на Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.). Комісією зі сталого розвитку за результатами програми роботи зі сталого розвитку в 1995 р. було запропоновано методологію та структуру показників стійкого розвитку в економічному, екологічному, соціальному та інституціональному розрізі для їх застосування на національному рівні для прийняття відповідних рішень.

Безперечним лідером у впровадженні задекларованих ініціатив ООН щодо цілей тисячоліття є Європейський Союз. З прийняттям Стратегії сталого розвитку Європейського Союзу, визначено загальний вектор на рівні політики і законодавства щодо формування моделі розвитку, за якою економічне зростання підтримує соціальний прогрес, соціальна політика знаходиться в основі економічних показників, а екологічна політика є економічно ефективною.

У дослідженнях Євростату та Стратегічного бюро Європейської співдружності щодо методологічного розуміння впровадження і використання розроблених показників країнами, що належать до ЄС, зазначається, що показники стійкого розвитку є важливим інструментом для оцінки прогресу в напрямку стійкого розвитку, для підвищення поінформованості і розуміння питань, які є основою концепції стійкого розвитку серед управлінців та громадськості. Тому важливо, щоб показники стійкого розвитку розглядалися у рамках національних стратегій, відповідно до пріоритетних цілей.

Підхід ЄС до проблеми оцінки стійкого розвитку, викладений у Стратегії ЄС, науковці визнають комплексним, адже розробка індикаторів супроводжується проведенням широких консультацій із залученням наукових кіл та за участю громадськості. Досвід ЄС засвідчує, що продуктивність втілення принципів сталого розвитку залежить від виваженості у підходах до системи показників сталого розвитку та їх комплексної оцінки. Так, формуванню основних напрямків системи вимірювання та показників сталого розвитку в країнах Європейського Союзу передувала ретельна робота, за результатами якої прийнято низку важливих документів, а саме: Комюніке ЄС "Сталий розвиток для Європи за краще світу: Стратегія Європейського Союзу зі сталого розвитку" Комюніке ЄС від 13.02.2002 р. "В напрямі глобального партнерства у сфері сталого розвитку" від 15.05.2001 р., Комюніке "Світовий самміт зі сталого розвитку: рік після закінчення - впровадження наших заяв" від 23.12.2003 р. У 2001 р., з метою удосконалення європейської статистичної бази та формування на її основі системи індикаторів стійкого розвитку, було створено експертну групу, яка працювала чотири роки - від 2002 до 2005 р. [2].

Російські вчені в праці "Наукові основи стратегії сталого розвитку РФ" визначають поняття індикаторів: "індикаторами сталого розвитку називають критерії та показники, за допомогою яких оцінюють рівень розвитку того чи іншого географічного регіону, прогнозується його майбутній стан (економічний, політичний, екологічний, демографічний і т.д.), робляться висновки про сталість стану. Індикатори являються базою для планування діяльності в напрямку сталого розвитку, розробки даної політики" [3].

Вивченню зарубіжного досвіду щодо формування та розробки системи показників присвячені праці російських вчених [21 - 23]. Так, В. Данілов-Данілян та К. Лосев науковій праці висвітлюють новий підхід до формування показників стійкого розвитку за системою "навантаження - стан - реагування", запропонований Комісією зі сталого розвитку [4]. Індикатори "навантаження" відображають діяльність людей, процеси та структури, які негативно впливають на стійкий розвиток (зростання чисельності населення, збільшення емісії парникових газів). Індикатори "стан" фіксують наявні характеристики в певний момент часу. Ними можуть бути щільність населення, відсоток міського населення, запаси палива, води. До індикаторів "реагування" належать політичний вибір та інші заходи, спрямовані на покращення стану в контексті сталого розвитку. Такими індикаторами є витрати на заходи щодо покращення здоров'я населення, законодавство, удосконалення методів управління.

С. Бобилев та П. Макеєнко розглядають можливість застосування системи показників для оцінки стійкого розвитку для Росії з урахуванням пропозицій міжнародної Організації економічної співпраці та розвитку (ОЕСР) [5]. За такою пропозицією ОЕСР всі показники поділяються на три підгрупи. Перша підгрупа показників характеризує загальні екологічні показники відповідно до таких ключових питань щодо збереження навколишнього середовища, як: вода, атмосфера, поводження з відходами за системою "навантаження - стан - реагування". Друга група показників відображає загальні показники, не пов'язані з конкретною екологічною проблемою або сектором економіки за такими тенденціями: макроекономічні тенденції та економічні реформи, фінансування природоохоронної діяльності, тенденції у галузі охорони здоров'я, галузеві тенденції. Третя група показників фіксує показники у галузі енергетики, промисловості та транспорту, що відображають: екологічно важливі галузеві тенденції (використання енергії на одиницю ВВП і душу населення); взаємодію з навколишнім

середовищем викиди парникових газів, інше забруднення атмосфери та ґрунту); політико-економічні аспекти (тарифи, податки, нормування, сертифікація).

Російським вченим А. Тішковим проводяться дослідження щодо оцінок стійкого розвитку Росії у системі глобальних "цілей тисячоліття" із урахуванням "індикаторів світового розвитку" Світового Банку для Росії в 2000 р. На їх основі автором пропонуються 31 ключовий індикатор стійкого розвитку для Росії, об'єднані у шість груп: демографічні, здоров'я, соціальні, природно-ресурсні, економічні та екологічні [6].

У Росії напрацьований певний досвід оцінки еколого-економічних показників на регіональному рівні. Пошук втілення принципів стійкого розвитку проводиться Центром екологічної політики Росії. Одним із завдань цього центру є здійснення методичної допомоги регіонам у розробці еколого-економічної політики та розробка індикаторів стійкого розвитку. У результаті співпраці згаданого центру з адміністрацією Кемеровської області було відібрано більш як 80 індикаторів, згрупованих за економічною, екологічною та соціальною ознаками [7]. Окрім того, розробку індикаторів сталого розвитку рекомендується здійснювати на федеральному (край, автономія) і на місцевому (район, муніципалітет, місто) рівнях за трьома групами: економічні, екологічні, соціальні [5,8].

Вимірювання стійкості муніципального утворення як відкритої системи пропонується російським вченим М. Островським. Підхід базується на оцінюванні впливу внутрішніх факторів на елементи системи, зовнішнє середовище та залежність системи від зовнішніх факторів [9].

З метою створення сприятливих умов національного розвитку, вченими НАН України розроблений проект Концепції переходу України до сталого розвитку, який визначає цілісну систему поглядів на збалансованість гуманістичної, соціальної, економічної та екологічної складових [10]. Для управління процесом переходу до соціо-еколого-економічного розвитку запропоновано цільові орієнтири, які можуть визначатися інтегральними показниками і характеризувати: якість соціального розвитку суспільства у межах певної території (якість життя населення); якість навколишнього середовища; еколого-економічну ефективність виробництва і споживання.

Для оцінки сталості розвитку території пропонується використовувати два основні показники: якість життя та якість навколишнього природного середовища. Прийняті для оцінки та аналізу базові показники якості життя відображають у соціальному аспекті: захищеність життєдіяльності населення, забезпеченість людськими та інтелектуальними ресурсами, життєвий рівень населення. Така методика не дає можливості оцінити стан території з позицій комплексного розвитку - відсутній набір показників, що характеризує стан економіки. Крім того, запропонована система показників не дозволяє використовувати значну їх кількість через відсутність статистичної інформації для оцінки адміністративних територій районного рівня.

Вивчення зарубіжного досвіду дає можливість зробити певні висновки:

- розробка і прийняття стратегічних документів, які б визначали дієві заходи з реалізації принципу стійкого розвитку, організація і координація діяльності у цьому напрямку є важливою складовою національної політики для розвинених країн;

- важливим аспектом формування практичного механізму реалізації політики стійкого розвитку є законодавче закріплення пріоритетних цілей та розробка інструментарію - показників стійкого розвитку;

- при формуванні державної стратегії важливо врахувати досвід країн із найвищим рівнем стійкості при визначенні пріоритетів розвитку;

- у контексті розробленого науковцями НАН України проекту Концепції переходу України до сталого розвитку до основних завдань системи моніторингу стійкого розвитку належать і організаційні заходи щодо розробки показників стійкого розвитку для державного, регіонального та місцевого рівнів із застосуванням різних підходів;

- здійснення моніторингу стійкого розвитку країни вважається доцільним із урахуванням пропозицій міжнародної Організації економічної співпраці та розвитку за трьома підгрупами, із яких перша підгрупа показників характеризує загальні екологічні показники відповідно до ключових питань щодо збереження навколишнього середовища за системою "навантаження - стан - реагування". Друга група показників відображає загальні показники за тенденціями в економіці, екології та соціальній сфері: макроекономічні тенденції, фінансування природоохоронної діяльності, тенденції у галузі охорони здоров'я, галузеві тенденції. Третя група показників в галузі енергетики, промисловості та транспорту відображає: екологічно важливі галузеві тенденції (використання енергії на одиницю ВВП і душу населення); взаємодію з навколишнім середовищем (викиди парникових газів, інше забруднення атмосфери та ґрунту); політико-економічні аспекти (тарифи, податки, нормування, сертифікація). Цей підхід є найбільш комплексним, оскільки дає можливість крім екологічних, економічних та соціальних тенденцій відстежувати галузеві, що є важливим для оцінки впливу на довкілля та розробки заходів із екологізації виробництва;

- моніторинг стійкого розвитку на регіональному та локальному рівнях бажано здійснювати за показниками економічного, екологічного та соціального стану, що дасть змогу відстежувати тенденції дотримання принципу стійкого розвитку за інтегрованими оцінками (індикаторами) цих складових і на їх основі розробляти програми розвитку територій на засадах стійкості.

Отже, зарубіжний досвід свідчить про успішне запровадження політики стійкого розвитку в розвинених країнах через правовий та інституціональний супровід цього процесу. Значна увага приділяється розробці показників стійкого розвитку для формування надійної основи для прийняття рішень на всіх рівнях і сприяння комплексному розвитку системи з одночасним урахуванням впливу на довкілля. Україна на цьому етапі лише започатковує процес переходу на шлях соціо-еколого-економічного розвитку. Розроблений науковцями НАН України проект Концепції переходу України до сталого розвитку потребує доопрацювання в частині розробки

показників для вимірювання процесу стійкого розвитку на національному, регіональному та місцевому рівнях для їх урахування при обговоренні та ухваленні національної та регіональних стратегій стійкого розвитку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дробноход М. Стійкий екологічно безпечний розвиток: Український контекст [Текст] / Микола Дробноход // Дзеркало тижня. — 2001. — № 21. — 2—8 черв.
2. Перга Т. Стандарти сталого розвитку [Текст] / Тетяна Перга // Віче. — 2006. — № 9/10. — С. 47—50.
3. Залиханов С. Ч. Научная основа стратегии устойчивого развития РФ [Текст] / С. Ч. Залиханов, В. М. Матросов, А. М. Шелехов // Использование и охрана природных ресурсов в России. Спецвыпуск. — 2002. — № 9/10. — С. 22.
4. Данилов-Данильян В. И. Экологический вызов и устойчивое развитие : учеб. пособ. (для студ. выш. учеб. зав., спец. экологов, экономистов) [Текст] / В. И. Данилов-Данильян, К. С. Лосев. — М. : Прогресс-Традиция, 2000. — 416 с.
5. Индикаторы устойчивого развития (эколого-экономические аспекты) [Текст] / С. Н. Бобылев, П. А. Макеенко. — М. : ЦТРО, 2001. — 220 с.
6. Тишков А. О. Россия в системе оценок глобальных целей тысячелетия и индикаторов ее устойчивого развития [Текст] / А. О. Тишков // Использование и охрана природных ресурсов в России. — 2005. — № 3. — С. 52—67.
7. Мекуш Г. Е. Разработка индикаторов устойчивого развития: мнение эксперта [Текст] / Г. Е. Мекуш // Бюллетень Центра Экологической политики России "На пути к устойчивому развитию России". — 2004. — № 26. — С. 23.
8. Бобылев С. Н. Экология и экономика : пособ. по регион. эконом. политике [Текст] / С. Н. Бобылев, О. Е. Медведев. — М. : Акрополь; ЦЭПР, 2004. — 304 с.
9. Островский М. В. Критерии устойчивого развития: муниципальные аспекты. [Электронный ресурс] // Режим доступа : www.greenparty.ua/.
10. Проект Концепції переходу України до сталого розвитку [Текст] // Вісник НАН України. — 2007. — № 2. — С. 15—43.